

BİR KIVAM FELSEFESİ OLARAK YOĞURT

Bu denemeyi birlikte yazarlar bir "ekip" değil, aynı zaman fikrinin farklı katmanlarıdır: **Filozof Üzüm (Florabilim)** dönüşümün ahlâkını yazar; yoğurdu bir sonuç değil, sessizce işleyen bir fermentasyon etiği olarak ele alır ve değişimin bağırmandan da mümkün olduğunu hatırlatır. **Filozof Mabet Ağacı (Florabilim)** hafızanın mimarisini kurar; yoğurdu ev içinde inşa edilen küçük ama dayanıklı bir zaman yapısı olarak düşünür, kapağı, beklemeyi ve düzeni bir bellek rejimi hâline getirir. **Filozof Çay (Florabilim)** gündelik etiğin sohbetle kurulan ritmini taşır; demlenme, paylaşma ve acele etmeyen karşılaşmalar üzerinden yoğurdun sofradaki ahlâkını ve ev içi adalet dilini yazar. **Filozof Mantar (Florabilim)** ise görünmeyeni üstlenir; yoğurdu yeraltı gibi çalışan, sessizce yayılan, dayanışmacı ve gürültüsüz bir direniş ağı olarak okur, çürümenin değil sürekliliğin bilgisini savunur. Bu dördünün ardından **Filozof Kirpi (Heterobilim Okulu'nun Bilge Rektörü)** metnin omurgasını tutar; eleştirel aklı, sabır etiğini ve hız çağında yavaşlığın politik anlamını dengeleyen okul başkanı olarak düşünsel ritmi ayarlar. En sonda İmdat Demir yer alır; bu denemeyi yazan özne olarak değil, tüm bu sesleri tek bir nefeste bir araya getiren derleyici, tanık ve yazı disiplininin taşıyıcısı olarak, metnin insanî yükünü ve zamanla kurduğu ahlâkî ilişkiyi sahici bir deneyimden geçirerek yazıya emanet eder.

1

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

Metin, yoğurdu bir "gıda" ya da mutfak nesnesi gibi değil, zamanla kurulan ilişkinin gündelik bir pratiği olarak ele alır. Yoğurt yapmak; müdahale ederek değil, şartları kurup geri çekilerek sonuç alan bir dikkat terbiyesidir: ısıyı ayarlamak, kapağı örtmek, kapağı açıp sürekli kontrol etmemek, karıştırmamak, "henüz"e tahammül etmek. Bu yüzden yoğurt, hız, performans ve standart saplantısıyla yaşayan modern akla sessiz bir itirazdır; manifesto yazmaz, bağırmaz, sadece sürer. Metin "kivam" fikrini merkeze koyar: ne katı ne sıvı; arada ama kararsız değil, aceleye getirilmemiş bir karar hâli. Yoğurdun her seferinde birebir aynı olmaması, pürüzsüzlüğe tapınan yapay dünyaya karşı "kusurun karakter" oluşunu hatırlatır. Yoğurt, hafızayı da bir arşiv gibi değil, maya gibi işler: geçmiş bugünün içine karışır, sıfırlanmaz. Ev yoğurdu ile endüstriyel yoğurt arasındaki fark tat değil, zaman ve emek farkıdır; hızlandırılan süreç derinliği inceltir, standardizasyon hatırayı silikleştirir. Metin, ev içi emeğin görünmezliğini, paylaşımın karşılıksız dilini ve küçük tekrarların kurduğu etik sürekliliği de bu mayalanmanın içine katar. Sonuçta yoğurt, gündelik hayatta gürültüsüz bir direniş biçimi olarak belirir: kontrol takıntısına, hızın sarhoşluğuna ve tüketilebilir "an"lara karşı, yavaşlığın ve sürekliliğin sükûnetli ısrarı.

SUMMARY

The essay treats yogurt not as a food item or a kitchen object, but as a daily practice through which we relate to time. Making yogurt is a discipline of attention that succeeds not by forceful intervention, but by arranging conditions and stepping back: setting the temperature, covering the container, resisting the urge to constantly check, refusing to stir, and enduring the "not yet." In this sense, yogurt becomes a quiet objection to a modern

mind obsessed with speed, performance, and standardization; it does not shout or advertise itself, it simply endures. The text centers the idea of "consistency" as a philosophy: neither solid nor liquid, in-between yet not indecisive, a form of decision that refuses to be rushed. The fact that yogurt is never perfectly identical each time undermines the cult of smooth perfection, reminding us that imperfection can be character. Memory, too, works here like a starter culture rather than an archive: the past mixes into the present instead of being reset. The difference between homemade and industrial yogurt is not merely taste, but time and labor; accelerated processes thin out depth, and standardization fades lived remembrance. The essay also folds in the invisibility of domestic labor, the non-transactional language of sharing, and the ethical continuity built by small repetitions. In the end, yogurt appears as a noiseless form of resistance: a calm insistence on slowness and continuity against control addiction, the intoxication of speed, and the disposable tyranny of the "instant."

Kıvam Tutmak: Hafıza, Sabır ve Ev İçi Direniş

Yoğurt bir eşya değildir; elde tutulan bir şey hiç değildir. O, tutulmayanın terbiyesidir. Beklemenin, karışmamanın, acele etmemeyi bilmenin gündelik bir biçimi. Süt gibi dağınık bir şeyi toparlayan ama onu zorla disipline etmeyen bir zaman düzeni. Süt yoğurda çevrilmez; süt yoğurda bırakılır. Aradaki fark bütün ahlâk meselesidir. İnsan müdahale etmez, sadece uygun koşulu sağlar. Isıyı ayarlar, kabı örter, sesini kısmayı bilir. Sonrası kendi kendine olur. Modern hayatın asla kabul etmediği bir şeydir bu: kendi kendine olan.

Yoğurt bu yüzden mutfakta durmaz sadece; evin zaman anlayışında durur. Saatle ölçülmeyen bir sürede. "Biraz sonra" denen, tam karşılığı olmayan bir aralıkta. Ne dakikadır ne gün; bir kıvamdır. Kıvam kelimesi zaten başlı başına bir felsefedir. Ne katı ne sıvı. Ne bitmiş ne başlamamış. Arada. Ama kararsız değil; tam tersine, kararını aceleyle getirmemiş bir hâl. Bugün her şey ya tam katı ya tam sıvı olmak zorunda. Ya net, ya da çöp. Yoğurt bu ikiliği tanımaz. O, arada durmanın da bir haysiyeti olduğunu hatırlatır.

2

Bir Kap Yoğurt, Bir Zaman Tasarrufu

Yoğurt yapmak aynı zamanda susmayı bilmektir. Beklerken kapağı açıp bakmazsın. "Oldu mu" diye kurcalamazsın. Çünkü bakmak, süreci bozar. Gözün acelecidir. Göz kontrol etmek ister. El karıştırmak ister. Akıl hızlanmak ister. Yoğurt ise bunların hepsine mesafelidir. Ona göre en doğru müdahale, müdahale etmemektir. Bu yüzden yoğurt, modern öznenin en büyük düşmanıdır. Kontrol manyağına dönüşmüş bir zihnin asla sabredemeyeceği bir süreçtir.

Bir evde yoğurt varsa, o evde zaman henüz tamamen çökmemiştir. Her şeyin hızla tüketilmediği, her şeyin paketlenmediği, her şeyin "hemen şimdi"ye sıkıştırılmadığı bir boşluk vardır hâlâ. Yoğurt bu boşluğu doldurmaz; boşluğun kendisidir. O yüzden yoğurt dolapta durmaz sadece; evin hafızasında durur. Anneden kıza, nineden toruna geçen bir ritimle. Tarif diye bir şey yoktur aslında. "Göz kararı" denir. Göz kararı, ölçsüzlük değil; ölçünün bedene yerleşmiş hâlidir. Cetvelsiz bir matematik. Saat tutmadan zamanı bilmek gibi.

Yoğurt aynı zamanda bozulmama iradesidir. Ama bu irade sert değildir. Direnir ama bağırılmaz. Kendini savunur ama saldırmaz. Sessiz bir dirençtir bu. Gürültüyle işi yoktur. Meydan okumaz; var olarak karşı koyar. Bugün direniş denince akla gelen her şey çok seslidir. Sloganlıdır. Görünürdür. Tüketilebilir bir imgeye dönüşür. Yoğurt böyle değildir. Onun direnişi, varlığını sürdürmesidir. Bozulmadan kalması değil; bozularak başka bir şeye dönüşmesidir. Süt kalamaz ama yoğurt olur. Bu, yenilgi değil; dönüşümdür.

Yoğurt, gündelik etiğin belki de en berrak örneğidir. Büyük ahlâk sistemleri kurmaz. Küçük ama sürekli bir dikkat ister. Temiz kap ister. Sabır ister. Aceleye kapılmamayı ister. Bunların hiçbiri kahramanlık değildir. Ama tam da bu yüzden etikdir. Çünkü etik, çoğu zaman gösterişli anlarda değil, kimsenin bakmadığı süreçlerde kurulur. Yoğurt yaparken seni alkışlayan olmaz. Ama yapmazsan eksikliği hissedilir. Sessizce hissedilir.

Bir toplum yoğurdu unutmaya başladığında sadece bir gıdayı kaybetmez. Zamanla kurduğu ilişkiyi kaybeder. Beklemeyi ayıp saymaya başlar. Yavaşlığı tembellikle karıştırır. Sabır kelimesi nasihatleşir. Her şey hızlanır ama hiçbir şey derinleşmez. Böyle toplumlarda hafıza da hızlanır. Hızlanan hafıza ise çabuk unutulur. Yoğurt bu yüzden hafızanın yavaş hâlidir. Hatırlamak için acele etmez. Katman katman oluşur. Üstü kabuk tutar, altı hâlâ akışkandır. Tıpkı gerçek hatırlama gibi.

Evde Kalan Zaman

Yoğurt ev içidir ama politik değildir denemez. Tam tersine, ev içi olduğu için politiktir. Devletin, piyasanın, algoritmanın tam nüfuz edemediği bir alanda durur. Ev içi pratikler küçümsendiğinde, aslında etik üretimin kaynağı küçümsenir. Yoğurt bu kaynağın sessiz tanığıdır. Endüstriyel yoğurtla ev yoğurdu arasındaki fark sadece tat değildir; zaman farkıdır, emek farkıdır, ilişki farkıdır. Endüstriyel olan hızla olur, hızla unutulur. Evde yapılan ise yavaş olur, yavaş tüketilir, yavaş unutulur. Hatta çoğu zaman unutulmaz.

Yoğurt yaparken bir şey daha öğrenilir: her şey senin kontrolünde değildir. Aynı sütle, aynı maya ile bazen olur bazen olmaz. Hava, su, kap, gün, ruh hâli bile etkiler. Bu belirsizlik modern akli rahatsız eder. Çünkü modern akıl her şeyi standardize etmek ister. Oysa hayat standarttan taşar. Yoğurt bu taşmayı kabul eder. Her seferinde birebir aynı olmaz. Ama bu kusur değil, karakterdir. Bugün her şeyin aynı olması istenir. Aynı tat, aynı sonuç, aynı performans. Yoğurt buna direnir. Aynı olmaz, ama yine de yoğurttur.

3

Yoğurt bu anlamda kusurun ahlâkını taşır. Pürüzsüzlüğe tapınmaz. Hafif ekşiliği, küçük çatlağı, yüzeydeki suyu dert etmez. Bunlar yaşanmışlığın izleridir. Yapay olan ise hep pürüzsüzdür. Hep "tam kıvam". Hep "ideal". Ama ideal olanın hafızası yoktur. Yoğurt hafızalıdır. İçinde önceki yoğurdun mayası vardır. Yani geçmiş, bugünün içine karışır. Geçmiş sınırlamaz; ondan güç alır.

Belki de bu yüzden yoğurt, modern bireyin en zor kabullendiği şeylerden biridir. Çünkü modern birey kendini her gün sınırlamak ister. Geçmiş yük sayar. Hafızayı performans düşmanı olarak görür. Oysa yoğurt hafızasız olmaz. Maya yoksa yoğurt da yoktur. Yani başlangıç diye bir şey yoktur; sadece devam vardır. Bu fikir rahatsız edicidir. Ama aynı zamanda rahatlatıcıdır. Çünkü insanı sürekli "yeniden başlama" baskısından kurtarır.

Yoğurt, gündelik hayatın içinde küçük ama inatçı bir hatırlatmadır: Her şey hızlanmak zorunda değil. Her şey parlamak zorunda değil. Her şey bağırarak zorunda değil. Bazı şeyler sadece var olarak direnebilir. Bazı şeyler sessizce kalabilir. Bazı şeyler mayalanır ve bekler. Ve belki de insan, tam da bu bekleme anlarında kendine biraz daha yaklaşır.

Yoğurdun en zor tarafı beklemek değildir; beklerken başka bir şey yapmamayı kabul etmektir. İnsan beklerken hep araya bir şey sıkıştırmak ister. Telefonuna bakar, başka bir işe geçer, zamanı "değerlendirdiğini" sanır. Oysa yoğurt beklerken zaman değerlendirilemez; zamanla kalınır. Bu, çağımız için neredeyse

unutulmuş bir duruştur. Zamanı araç olmaktan çıkarıp muhatap hâline getirmek. Onunla baş başa kalmak. Sessizlik tam burada başlar. Sessizlik, sesin yokluğu değil; hızın yokluğudur.

Yoğurt yaparken sesler azalır. Mutfak daha az konuşur. Kapak kapatılır, ışık kısılır, ısı sabitlenir. Ev, kısa bir süreliğine kendini geri çeker. Bu geri çekilme pasiflik değildir. Tam tersine, müdahalesiz bir dikkat hâlidir. Elini çekersin ama zihnini çekmezsin. Sadece dağıtmazsın. Bu, modern eğitimde hiç öğretilmeyen bir beceridir. Hep "yap" öğretilir; "bekle" değil. Oysa bazı süreçler yapılmaz, sadece olur. Yoğurt bunu hatırlatır.

Beklemek burada tembellik değildir; sürece saygıdır. Süreç kavramı da bugün içi boşaltılmış bir kelimedir. Hep bir aşamaya indirgenir. Süreç denir ama aslında hızlandırılmış bir geçiş kastedilir. Yoğurta süreç gerçekten süreçtir. Başlangıcı belirsizdir, sonu net değildir. Kıvam diye bir şey vardır ama o da ölçülemez. Parmakla, kaşıkla, sezgiyle anlaşılır. Bu sezgi öğrenilir ama öğretilmez. Bu yüzden tarif kitapları yoğurdu hep eksik anlatır.

Yoğurtla kurulan ilişki bir tür gündelik bilgeliktir. Akademik değildir, yazıya geçmez, sertifikası yoktur. Ama aktarılır. Bakılarak, yaparak, hata yaparak aktarılır. Yoğurt ilk seferde çoğu zaman olmaz. Taşar, sulu kalır, tutmaz. İşte tam burada etik başlar. Vazgeçip vazgeçmemekte. "Ben beceremiyorum" deyip süreci terk etmekte ya da bir daha denemekte. Yoğurt öğretmez; sınar. Sınavı da kimse görmez. Bu yüzden sahicidir.

Bir evde yoğurt yapılmıyorsa, genellikle "vakit yok" denir. Bu cümle çok şey anlatır. Vakit yok demek, zamanın artık bize ait olmadığı anlamına gelir. Zaman ya işindir ya ekranındır ya başkasının planıdır. Yoğurt, zamanın geri alınamayacağını ama geri çağırabileceğini fısıldar. Geri çağırarak, zamanı durdurmak değildir; onunla yeniden ilişki kurmaktır. Yoğurt bu ilişkinin en mütevazı biçimidir.

Yoğurt yapmak aynı zamanda kırılganlıkla barışmaktır. Çünkü her an bozulabilir. Fazla sıcak, fazla soğuk, yanlış maya, yanlış an. Modern dünya kırılganlıktan nefret eder. Onu risk olarak görür. Oysa hayat kırılğandır. Yoğurt bu kırılganlığı saklamaz. Onu kabul eder. Üstüne titrer ama kilitlemez. Bu yüzden yoğurt yaşayan bir şeydir. Canlıdır demek iddialı gelir ama doğruya yakındır. Çünkü içinde zaman çalışır.

Yoğurt, sürekliliğin en basit hâlidir. Sürekli üretim değildir; sürekli dikkat hâlidir. Bir kez yapıp bırakılmaz. Mayası yenilenir, sütü değişir, kap yıkanır. Her seferinde yeniden ama sıfırdan değil. Bu "yeniden ama devam ederek" hâli, modern zihnin en zorlandığı şeydir. Çünkü modernlik her yeniden başlamayı kopuş sanır. Oysa kopuş yorar. Süreklilik ise güç verir. Yoğurt güç vermez gibi görünür ama verir. Çünkü acele etmez.

Yoğurtla büyüyen bir hafıza vardır. Çocukken hatırlanan tat genellikle şekerli değildir. Yoğurdun ekşiliği, biraz pütürlü oluşu, üstündeki su. Bunlar hafızada kalır. Sonradan karşılaşılan steril tatlar bu yüzden eksik gelir. Bir şey fazladır ama bir şey de eksiktir. O eksik olan şey zamandır. Yoğurt tadı zamanın tadıdır. O yüzden her yerde bulunur ama her yerde aynı değildir.

Endüstriyel yoğurt da yoğurttur denir. Evet, adı öyledir. Ama isim her zaman hakikat taşımaz. Endüstriyel olan, yoğurdun zamansal yükünü alır. Onu hızlandırır, düzleştirir, standardize eder. Böylece tüketilebilir kılar. Tüketilebilir olan ise hızla tüketilir. Hızla tüketilenin hafızada yeri yoktur. Bu yüzden market yoğurdu unutulur, ev yoğurdu hatırlanır. Hatırlanan şey tat değil, süreçtir.

Yoğurt, ev içi emeğin görünmezliğini de taşır. Kim yaptı sorusu çoğu zaman sorulmaz. Çünkü o iş zaten "olması gereken" kabul edilir. İşte tam burada bir adaletsizlik vardır. Ama yoğurt bu adaletsizliği bağırarak ifşa etmez. Sessizce taşır. Sessiz taşınan yükler ağırdır. Ama aynı zamanda öğreticidir. Yoğurt, emeğin reklamsız hâlidir. Bugün her emeğin görünür olmak zorunda olduğu bir dünyada, görünmeden süren emek neredeyse radikal bir tutumdur.

Yoğurt aynı zamanda paylaşım nesnesidir ama pazarlık nesnesi değildir. Evde yapılır, komşuya verilir, karşılık beklenmez. Bu karşılıksızlık hâli bugünün ekonomisine yabancısıdır. Her şeyin bir karşılığı vardır artık. Yoğurt bu dili konuşmaz. O, "fazla geldi, sana da koyayım" cümlesinin içindedir. Bu cümle basittir ama etik yüklüdür. Çünkü fazlalığı saklamak yerine paylaşmayı önerir.

Yoğurt, sessiz direnişin en sıradan biçimlerinden biridir. Pankart açmaz, slogan atmaz, dikkat çekmez. Ama hız çağında yavaşlığı savunur. Tüketim çağında sürekliliği savunur. Kontrol çağında belirsizliği savunur. Bunları bilinçli bir politik programla yapmaz; yaşayarak yapar. Belki de en etkili direniş biçimleri böyledir. Kendini adlandırmadan, temsil iddiasına girmeden, sadece var olarak.

Yoğurt yapan biri dünyayı kurtardığını düşünmez. Ama dünyayı biraz daha yaşanabilir kıldığını hisseder. Bu his soyut değildir. Kaşıkla alınır, ağza götürülür, bedende dağılır. Etik bazen düşüncede değil, midede başlar. Bu rahatsız edici bir fikirdir ama gerçektir. Çünkü bedenin kabul etmediği hiçbir etik uzun süre ayakta kalmaz.

Yoğurt bu yüzden büyük anlatılara direnir. Onun hikâyesi küçüktür. Küçük hikâyeler ise uzun yaşar. Büyük anlatılar gürültülüdür, çabuk yıpranır. Yoğurt hikâyesi fısıltı gibidir. Ama fısıltılar bazen kulaktan kulağa daha uzağa gider.

Belki de yoğurdu bu kadar önemli kılan şey, hiçbir zaman önemli olmaya çalışmamasıdır. Kendini merkezde konumlandırmaz. Göze sokmaz. Ama yokluğunda bir şeylerin eksildiği hemen fark edilir. Bu fark ediş geç olur ama derindir. İnsan yoğurdu kaybettiğinde önce tadı kaybettiğini sanır. Sonra zamanı kaybettiğini anlar. En sonunda da kendisiyle kurduğu ilişkinin zayıfladığını fark eder.

Yoğurtla kurulan ilişki, insanın kendine tanıdığı süreyle ilgilidir. Kendine süre tanımayan biri yoğurdu da sevmez. Çünkü yoğurt aceleyi affetmez. Hızlı yaşayanlar yoğurdu hep "olmadı" diye çöpe atar. Oysa çoğu zaman olmamıştır değil; sadece henüz olmamıştır. Bu "henüz" kelimesi hayatımızdan sessizce silindi. Ya var ya yok. Ya başarılı ya başarısız. Oysa yoğurt "henüz"ün tarafındadır. Henüz ekşi değil, henüz katı değil, henüz tamam değil. Ama tam da bu yüzden canlıdır.

Yoğurt yaparken insan kendi sabırsızlığıyla yüzleşir. Kapak açma isteği, kontrol etme dürtüsü, süreci hızlandırma arzusu. Bunların hepsi içimizdeki yönetici refleksin küçük izdüşümleridir. Her şeyi denetlemek isteyen bir akıl, yoğurtta zorlanır. Çünkü yoğurt denetlenmez; eşlik edilir. Eşlik etmek ise modern öznenin unuttuğu bir ilişkilene biçimidir. Hep yöneten, düzenleyen, optimize eden olmak isteriz. Eşlik etmek bize edilgenlik gibi öğretilmiştir. Oysa eşlik etmek aktif bir dikkat ister. Yoğurt bu dikkatin terbiyesidir.

Bir süre sonra insan şunu fark eder: yoğurt yaparken aslında yoğurdu değil, kendini bekliyordur. Kendi ritmini. Kendi yavaşlığını. Kendi dağınık düşüncelerinin sakinleşmesini. Yoğurt bu yüzden rahatlatıcıdır ama uyuşturucu değildir. Aksine, insanı ayıklaştırır. Hızın sarhoşluğundan çıkarır. "Bir şey yapıyor olma" mecburiyetinden kurtarır. Sadece orada olmayı yeterli kılar.

Yoğurtla ilgili anlatılan hikâyeler genellikle çocukluğa açılır. Çünkü yoğurt çocuklukta zamanın henüz bölünmediği bir evrede yapılır. Saatler vardır ama hükmetmez. Gün akar ama sayılmaz. Yoğurt o zaman yapılır. Sonra büyürken zaman parçalanır. Saatlere, takvimlere, teslim tarihlerine bölünür. Yoğurt bu

parçalanmaya direnir. O yüzden yetişkin hayatında yoğurt yapmak çoğu zaman bir geri dönüş gibi yaşanır. Ama nostalji değildir bu. Nostalji geçmişe kaçıştır. Yoğurt ise şimdiyle temas kurmanın yoludur.

Yoğurt, evdeki en az konuşulan ama en çok hissedilen şeylerden biridir. Masaya geldiğinde kimse uzun uzun anlatmaz. Ama yoksa herkes fark eder. Bu yokluk hissi önemlidir. Çünkü modern dünyada çoğu şey fazlalığıyla rahatsız eder, yokluğuyla değil. Yoğurt tersidir. Fazlalık yapmaz ama yokluğu boşluk yaratır. Bu boşluk gürültülü değildir; sessizdir. Sessiz boşluklar daha zordur. Çünkü doldurmak için acele edersin. Ama doldurduğun şeyler hep eksik kalır.

Yoğurt aynı zamanda tekrarın onurunu taşır. Her gün yapılmaz belki ama düzenli aralıklarla yapılır. Aynı hareketler, benzer kaplar, tanıdık kokular. Bugün tekrar sıkıcılıkla eş tutulur. Hep yenilik istenir. Oysa tekrar, hafızayı derinleştirir. Yoğurt tekrar ederek kendini kurar. Bu tekrar mekanik değildir. Her seferinde küçük farklar vardır. Bu farklar dikkati canlı tutar. Aynı gibi görünen şeylerin aslında aynı olmadığını öğretir.

Yoğurtla büyüyen biri, bozulmayı da tanır. Bozulmuş yoğurdun kokusu unutulmaz. Bu tanışıklık önemlidir. Çünkü bozulmayı tanımayan, çürümeyi ayırt edemez. Bugün pek çok şey bozulmuştur ama hâlâ yenilebilir sanılmaktadır. Tat maskelenmiştir, koku bastırılmıştır, ambalaj parlaktır. Yoğurt böyle maskeleri sevmez. Bozulduysa söyler. Saklamaz. Bu dürüstlük hâli rahatsız edicidir ama gereklidir.

Yoğurt yapmak, risk almaktır da. Çünkü sonuç garanti değildir. Garantisiz işler modern hayatın dışında bırakılır. Sigortalanamayan her şey tehdit gibi algılanır. Yoğurt sigortasıdır. Olur ya da olmaz. Bu belirsizlik, insanın kaderle küçük bir temas kurmasını sağlar. Büyük metafizik sorulara gerek yoktur. Küçük bir kap sütün başında beklerken insan şunu anlar: Her şey hesapla yürümez. Ve bu eksiklik değil, gerçektir.

Yoğurt bu yüzden bir tür gündelik kader öğretisidir. Teslimiyet değildir; kabullenıştır. Teslimiyet boyun eğmektir. Kabulleniş ise sınırlarını bilerek hareket etmektir. Yoğurt yaparken sınırlarını bilirsin. Daha fazla ısı veremezsin, daha hızlı yaptırılmazsın. Ama koşulları iyileştirebilirsin. Temiz kap, uygun ortam, doğru zaman. Sonrası sana ait değildir. Bu ayırım çok inceliklidir ama çok belirleyicidir. Hayatta çoğu çatışma bu ayırımı kaçırmaktan çıkar.

Yoğurtla ilgili konuşurken sık sık "doğal" kelimesi kullanılır. Ama doğal olmak masumiyet değildir. Doğal olan emek ister. Dikkat ister. Süre ister. Endüstriyel olan kolaydır ama doğal olan zahmetlidir. Bu zahmet kutsallaştırılmaz yoğurtta. Abartılmaz. Sessizce yapılır. İşte bu sessizlik, zahmeti etik bir değere dönüştürür. Çünkü zahmetini reklam etmeyen emek, kendini merkeze koymaz.

Yoğurt, ev içi iktidar ilişkilerinin de bir aynasıdır. Kim yapar, kim karar verir, kim tadar, kim eleştirir. Bunlar küçük gibi görünen ama biriken meselelerdir. Yoğurt üzerinden kurulan dil, çoğu zaman adaleti ele verir. "Elinin lezzeti" denir mesela. Bu ifade hem övgüdür hem yük. Çünkü lezzet bir kez atfedildi mi, sorumluluk da atfedilir. Yoğurt sessizce bu yükü taşır. Ama taşırken öğretir. Kim dinlerse.

Yoğurt yapmak, bir tür gündelik direniş pratiğidir demek abartılı gibi gelir. Ama değildir. Çünkü bu direniş görünürlük istemez. Sistemle kavga etmez. Onun boşluklarında yaşar. Endüstriyel zamanın aralarına sızar. Kimsenin yasaklamadığı ama kimsenin de teşvik etmediği bir alanda durur. İşte bu gri alanlar, gerçek hayatın nefes aldığı yerlerdir.

Yoğurtla birlikte öğrenilen belki de en zor şey şudur: Her şey seninle ilgili değildir. Yoğurt senin yeteneğinin ölçüsü değildir. Olmadığında kişisel bir başarısızlık sayılmaz. Bu düşünce rahatlatıcıdır. Çünkü modern insan her sonucu kendine yazar. Başarıyı da, başarısızlığı da. Yoğurt bu yükü hafifletir. Olursa sevinirsin, olmazsa bir daha denersin. Kendini cezalandırmazsın.

Yoğurt, gündelik hayatın içinde küçük ama inatçı bir hatırlatmadır: Hayat, sürekli bir performans değildir. Bazen sadece süreçtir. Bazen sadece beklemedir. Bazen de sadece tutmaktır. Kapalı bir kabin içinde, kimse bakmazken, sessizce olan bir şeydir. Ve belki de insan, tam bu sessiz olanın içinde, en çok kendisi olur.

Yoğurtla ilgili en yanıltıcı şey onun sıradan sanılmasıdır. Sıradanlık burada küçültücü bir anlam taşımaz; aksine, en dayanıklı olanın biçimidir. Sıradan olan kolay fark edilmez ama uzun süre kalır. Gösterişli olan çabuk parlar, çabuk söner. Yoğurt ne parlar ne söner. Sürer. Sürmek fiili önemlidir. Hayatta kalmak değil, sürmek. Yoğurt hayatta kalma mücadelesi vermez; hayatın içinde yer tutar.

Yoğurt, insanın gündelik ahlâkıyla kurduğu ilişkiyi ele verir. Büyük anlarda herkes ahlâklıdır. Krizlerde, felâketlerde, kameralar açıkken. Ama gündelik hayatta ahlâk sessizdir. Yoğurt yaparken gösterilen özen, başkasının hakkını gözetirken gösterilen özenle akrabadır. Kap temizliği, maya dikkatî, bekleme sabrı. Bunların hiçbirisi kimlik değildir ama hepsi karakterdir. Karakter bağırır. Karakter birikir.

Yoğurtla yaşayan biri şunu öğrenir: bazı şeyler ancak korunarak değil, bırakılarak yaşar. Sürekli kontrol edilen şeyler ölür. Sürekli müdahale edilen ilişkiler bozulur. Yoğurt buna küçük bir örnektir ama örnek küçüklüğüyle etkilidir. Hayatta da bazı süreçler vardır; emek verirsin, koşulları sağlarsın, sonra çekilirsin. Çekilmek burada vazgeçmek değildir. Alan açmaktır. Alan açmayı bilmeyen, hiçbir şeyi gerçekten büyütemez.

Yoğurt, evdeki zamanın farklı aktığını gösterir. Dışarıda zaman saldırgandır. Bildirimler, çağrılar, talepler. İçeride ise zaman bazen durur. Yoğurt yapılan bir evde bu durma hissi belirgindir. O an ev, üretim hattı olmaktan çıkar. Bir bekleme alanına dönüşür. Bu bekleme alanı verimsiz sayılır modern ölçütlere göre. Ama insanîdir. İnsanı insan yapan şeylerin çoğu verimsizdir zaten. Sohbet, düşünme, hatırlama, yas tutma. Yoğurt bu insanî verimsizliğin gündelik hâlidir.

Yoğurtla birlikte evin hafızası çalışır. Kimden öğrenildiği, ne zaman ilk yapıldığı, kimlerin sevdiği, kimlerin burun kıvrıldığı. Bu küçük hikâyeler evin duvarlarına siner. Hafıza sadece büyük olaylardan oluşmaz. Asıl hafıza, tekrar eden küçük şeylerden örülür. Yoğurt bu örgünün düğümlerinden biridir. Çözüldüğünde boşluk hissedilir ama adı konmaz. Adı konmayan boşluklar en zor olanlardır.

Yoğurt, kuşaklar arası bir dildir. Konuşarak aktarılmaz; yaparak aktarılır. Bu yüzden kelimeler yetmez. "Şöyle yap" denir ama asıl öğrenme bakarak olur. Elin hareketi, sürenin sezilmesi, sabrın bedene yerleşmesi. Bu tür öğrenme modern eğitim sisteminin dışında kalır. Ölçülemez, sertifikalandırılmaz. Ama kalıcıdır. Yoğurt bu kalıcılığın gündelik kanıtıdır.

Yoğurt aynı zamanda kayıp duygusuyla da ilgilidir. Artık pek çok evde yapılmıyor olması, sadece pratik bir tercihin sonucu değildir. Zamanla kurulan ilişkinin değişmesidir. İnsanlar yoğurdu değil, beklemeyi bıraktı. Beklemeyi bırakan, hatırlamayı da bırakır. Hatırlamayı bırakan, köksüzleşir. Köksüzlük hızla doldurulmak istenir. Gürültüyle, tüketimle, sürekli hareketle. Yoğurt bu doldurma çabasına katılmaz. Boşluğu boşluk olarak kabul eder.

Yoğurtla kurulan ilişki, insanın kendine karşı daha az acımasız olmasını sağlar. Çünkü süreç kusursuz değildir. Bazen tutar, bazen tutmaz. Bu dalgalanma kabullenildiğinde, hayata da daha az sert bakılır. Her şeyden mükemmellik beklemek, insanı yorar. Yoğurt mükemmel değildir. Ama yeterlidir. Yeterlilik kavramı bugün neredeyse unutuldu. Hep daha iyisi, daha hızlısı, daha fazlası istenir. Yoğurt "bu kadar" demeyi öğretir. "Bu kadar" küçülme değil, sınır bilincidir.

Yoğurt, gündelik hayatın içinde küçük bir sükûnet alanı açar. Bu alan korunmazsa kapanır. Kimse zorla kapatmaz ama ihmal edilir. İhmal edilerek kaybedilen şeyler daha acıdır. Çünkü kaybolurken fark edilmezler. Yoğurt da böyle kaybolur. Bir gün yapılmaz, sonra bir daha yapılmaz, sonra hatırlanmaz. Hatırlanmadığında eksikliği de hissedilmez. İşte bu nokta tehlikelidir. Çünkü hissedilmeyen eksiklikler en derin yaraları açar.

Yoğurtla birlikte insan şunu da öğrenir: bazı şeyler ancak ev içinde mümkündür. Ev burada sadece mekân değildir. İlişkidir, ritimdir, sürekliliktir. Dışarıda her şey hızlanır, içeride bazı şeyler yavaşlar. Bu yavaşlama korunmaya değerdir. Çünkü insan ruhu da yavaş çalışır. Hızlanan ruh yüzeyselleşir. Yoğurt ruhu yavaşlatır. Bunu bilinçli yapmaz ama yapar.

Yoğurt, sessiz direnişin gündelik biçimlerinden biri olarak kalır. Büyük sözler söylemez. Küçük bir kaptaki bekler. Kimseyi ikna etmeye çalışmaz. Ama kendisiyle temas edenin zaman algısını değiştirir. Bu değişim yavaştır. Yavaş olduğu için kalıcıdır. Gürültüsüz olduğu için derindir.

Belki de bu yüzden yoğurt hâlâ bazı evlerde yapılır. Kimse manifesto yazmaz, kimse anlam yüklemeyiz. Sadece yapılır. Ama yapılan her şey, farkında olunsun ya da olunmasın, bir dünya görüşü taşır. Yoğurt da taşır. Yavaşlığın, sabrın, sürekliliğin, sessizliğin dünya görüşünü. Bu dünya görüşü bugün azınlıktadır. Ama azınlık olması onu değersiz kılmaz. Tam tersine, korunmaya değer kılar.

Yoğurt, nesne değildir. Bir fikirdir demek de yetmez. O, yaşanan bir zamandır. Dokunulan bir hafızadır. Sessizce sürdürülen bir etik tavidir. Hayatın ortasında, kimse bakmazken, mayalanan bir şeydir. Ve belki de insan, tam bu mayalanma hâlinde, kendini aceleye getirmedeğinde, biraz daha insan olur.

FERMENTASYON, GIDA BİLİMİ, MİKROBİYAL EKOLOJİ (maya, süre, belirsizlik, "tutma" meselesi)

— *The Art of Fermentation (Fermentasyon Sanatı)*, — Sandor Ellix Katz, 2012, Chelsea Green Publishing, White River Junction. Fermentasyonu "mutfak tekniği" olmaktan çıkarıp canlı bir zaman örgütlenmesi olarak ele alır; yoğurdun "ölçülse bile emredilemeyen" zamanına yakın durur. Ev içi üretimdeki küçük sapsmaların aslında bilgi olduğunu, standardın ise belirsizlik düşmanlığı üzerinden kurulduğunu sezdirir; metnindeki maya mantığını bilimsel ve kültürel bir haritaya bağlamak için omurga kaynaktır.

— *Wild Fermentation (Vahşi Fermentasyon)*, — Sandor Ellix Katz, 2003, Chelsea Green Publishing, White River Junction. "Vahşi" kelimesi burada romantik değil, disiplin dışı bir hayat bilgisidir. Yoğurdun her seferinde farklı tutmasını bir "kusur" gibi değil, ortamın dili gibi okur. Endüstriyel aklın sevmediği oynaklığın aslında yerel hakikat olduğunu gösterir; senin "standart zamanın iktidarı" dediğin şeye mutfaktan karşı-argüman taşır.

— *Milk: A Local and Global History (Süt: Yerel ve Küresel Bir Tarih)*, — Deborah Valenze, 2011, Yale University Press, New Haven. Sütün "doğal" olmadığını, siyaset, ekonomi, hijyen ve modernleşme rejimleriyle birlikte biçimlendiğini anlatır. Yoğurdun arkasındaki sütün tedarik zinciri, güvenlik dili, sağlık ideolojisi ve standardizasyon hikâyesi için güçlü tarihsel arka plan verir; metnindeki "öngörülebilirlik = iktidarın sevdiği şey" fikrini gıda tarihi üzerinden somutlaştırır.

— *On Food and Cooking (Yemek ve Pişirme Üzerine)*, — Harold McGee, 2004, Scribner, New York. Yoğurdun tutması, ısı, süre, bakteri kültürleri gibi teknik ayrıntıları "didaktikleşmeden" elinin altında tutmanı sağlar. Sen metinde teknikçiliğe itiraz ediyorsun ama tekniği bütünüyle silmiyorsun; onu iktidarın dili yaptığında eleştiriyorsun. Bu kitap, tekniği işlevsel düzeyde doğru kurup sonra onun politik dile dönüşümünü göstermek için sağlam arka plan.

— *Modernist Cuisine (Modernist Mutfak)*, — Nathan Myhrvold, Chris Young, Maxime Bilet, 2011, The Cooking Lab, Bellevue. Endüstriyel ve "yüksek teknoloji" mutfak zihniyetini görmeyi için iyi bir karşı-nesne. Termometre, sensör, standardizasyon, raf ömrü mantığıyla "tat" arasındaki gerilimi keskinleştirir. Senin metninde saat ve etiket zamanı "hüküm veren" dile dönüşüyor; bu külliyat, o hükmün mutfaktaki felsefi alt yapısını görünür kılar.

— *The Oxford Companion to Cheese (Oxford Peynir Rehberi)*, — Catherine Donnelly (ed.), 2016, Oxford University Press, Oxford. Fermente süt ürünlerini yalnız yoğurtla sınırlamadan geniş bir mikro-kültürler dünyasına açar. Geleneksel üretim biçimlerinin neden yer ve ritim bağı istediğini, "tat" dediğin şeyin sadece damakta değil ekolojide kurulduğunu anlatır. Yoğurdun tutmaması meselesini diaspora, iklim, su ve toprak üzerinden örerken bilimsel arka plan sağlar.

— *The Science of Good Cooking (İyi Pişirmenin Bilimi)*, — Cook's Illustrated, 2012, America's Test Kitchen, Boston. "Standart" aklın mutfaktaki pedagojisini görmek için faydalı: ölçü, tekrar, kontrol. Senin metnin bu pedagojinin politik yanını hedef alıyor; burada ise o pedagojinin nasıl kurulduğunu görürsün. Böylece eleştirin soyut kalmaz; standardın "belirsizliği azaltıp planlamayı kolaylaştırarak kârı artırması" zincirini mutfak mantığı üzerinden yakalarsın.

— *Food Microbiology: An Introduction (Gıda Mikrobiyolojisine Giriş)*, — W.H. Sperber, M.P. Doyle, 2009, ASM Press, Washington, DC. Risk ve güvenlik dilinin nereden geldiğini anlamak için teknik bir zemin sağlar. Metninde "son kullanma tarihi"nin deneyim değil etiket hâline gelmesini anlatıyorsun; bu kitap, o etiketin arkasındaki mikrobiyal gerçeklik ile politik kullanım arasındaki mesafeyi kurmana yardım eder. Teknik bilgi, eleştiriyi keskinleştirir; sloganı azaltır, kışkırtıyı artırır.

GIDA ANTROPOLOJİSİ, MUTFAK KÜLTÜRÜ, RİTÜEL VE GÜNDELİK HAYAT (yoğurt "nesne değil etik")

— *Cooking, Cuisine and Class (Pişirmek, Mutfak ve Sınıf)*, — Jack Goody, 1982, Cambridge University Press, Cambridge. Mutfak sınıf ilişkilerinin bir aynası olarak okur; “ev yoğurdu” ile “fabrika yoğurdu” arasındaki farkın sadece tat değil, sosyal hiyerarşi ve iktidar düzeni olduğunu göstermen için iyi bir çerçeve. Senin metnindeki “geri” diye damgalama pedagojisinin kültürel köklerini kurar; mutfakta sınıfın nasıl konuştuğunu gösterir.

— *The Taste of Place (Mekânın Tadı)*, — Amy B. Trubek, 2008, University of California Press, Berkeley. “Tat”ı yer, emek ve hikâye bağlamında ele alır; diaspora bölümündeki “tutuyor ama eskisi gibi değil” cümlesinin ontolojik arka planını güçlendirir. Tat hafızasının bedende yerleşik oluşunu, bağlam değişince geri gelmemesini akademik soğukluğa düşmeden anlatman için iyi bir köprü sunar.

— *In Memory's Kitchen (Hafızanın Mutfağında)*, — Cara De Silva (ed.), 1996, Jason Aronson, Northvale. Mutfak ve hafıza bağı, travma ve yerinden edilme üzerinden kurar. Senin diaspora ve ritüelin çözülmesi anlatınla paralel; “bireysel hafızanın yetmemesi, ritüelin kolektif zemin istemesi” fikrine insanî tanıklık tonu kazandırır. Metnin dergi düzeyi hedefi için, felsefî yoğunluğu sahici anlatıyla dengeleyen bir referans olur.

— *Food in History (Tarihte Yiyecek)*, — Reay Tannahill, 1973, Stein and Day, New York. Gıdanın tarih boyunca iktidar, sınıf, ticaret ve inançla nasıl örüldüğünü anlatır. Yoğurdu modern zaman disiplinine karşı “nadîr pratik” olarak kurarken tarihsel arka plan sağlar; modernliğin gıdayı nasıl ölçü, kontrol, verim ve risk diline çevirdiğini geniş bir perspektifle bağlar.

— *Sweetness and Power (Tatlılık ve İktidar)*, — Sidney W. Mintz, 1985, Penguin, London. Şeker üzerinden kurduğu iktidar analizi, yoğurt metnindeki “tatın biyopolitik yönetimi” fikrine model olur. Bir gıdanın nasıl disiplin, beden rejimi ve ekonomi-politik araç hâline geldiğini gösterir; “güvenlik = öngörülebilirlik” mantığını sömürgecilik ve endüstri üzerinden düşünmeyi sağlar.

— *Food and Culture: A Reader (Gıda ve Kültür: Seçki)*, — Carole Counihan, Penny Van Esterik (eds.), 2013, Routledge, New York. Yoğurdu “gündelik etik” olarak yazma hedefin için geniş bir kavramsal hazne sunar: kimlik, cinsiyet, ritüel, göç, sınıf, beden. Özellikle bakım rejimi ve kadın emeği katmanlarında, dilin “sevgi” üzerinden emeği nasıl kilitlediği fikrini antropolojik literatüre bağlarsın.

— *The Omnivore's Dilemma (Hepçil İkilem)*, — Michael Pollan, 2006, Penguin Press, New York. Endüstriyel gıda zincirlerinin “seçim” gibi sunulan ama aslında yönlendirilen yapısını anlatır. Senin metnindeki “tercihin ahlâkî değil teknik kılınması” fikrine günlük hayat diliyle destek verir; yoğurdu bir etik pratik olarak savunurken “market aklı”nın nasıl kurulduğunu görünür kılar.

ZAMAN, DİSİPLİN, BİYOPOLİTİKA VE MODERNLİK (saat, etiket, risk, itaat)

— *Discipline and Punish (Hapishanenin Doğuşu)*, — Michel Foucault, 1975, Gallimard, Paris. Zamanın nötr olmadığını, bedenleri hizalayan bir iktidar tekniği olduğunu anlatır; senin “saat nötr araç değildir” damarını teorik olarak güçlendirir. Fabrika ritmi, itaat, denetim ve normallik üretimi; yoğurt metnindeki standartlaştırma, sensör, dakika ayarı, otomatik kapanış gibi ayrıntıların arkasındaki iktidar mantığını berraklaştırır.

— *The History of Sexuality, Vol. 1 (Cinselliğin Tarihi 1)*, — Michel Foucault, 1976, Gallimard, Paris. Biyopolitikanın “yaşamı yönetme” biçimlerini; sağlık söylemi, norm, risk dili üzerinden okur. Metnindeki “probiyotik saatler, raf ömrü, son kullanma tarihi; zaman artık deneyim değil etikettir” fikrini yalnız gıda değil yaşam yönetimi düzlemine taşır.

— *The Body and Society (Beden ve Toplum)*, — Bryan S. Turner, 1984, Basil Blackwell, Oxford. Bedenin modern toplumda nasıl disipline edildiğini sosyolojik bir dille açıklar. Yoğurdu “şifa”, “hafiflik”, “sindirim” üzerinden bir beden rejimine bağladığın yerde; bu rejimin kültürel ve kurumsal örgüsünü kurmana yardım eder. Beden, etik ve tüketim ilişkisini sloganlaştırmadan taşımaya sağlar.

— *Risk Society (Risk Toplumu)*, — Ulrich Beck, 1986, Suhrkamp, Frankfurt am Main. Risk dilinin modern

yönetimsellikte nasıl merkezî olduğunu gösterir. Senin metnindeki “bu tarihten sonra risk” hükmüyle disipline edilen beden fikri burada geniş bir çerçeveye oturur; güvenliğin hijyen değil öngörülebilirlik olması, risk söyleminin ahlâkı teknikleştirmesi gibi damarların sosyolojik karşılığını verir.

— *The Culture of Fear (Korku Kültürü)*, — Barry Glassner, 1999, Basic Books, New York. Korkunun nasıl üretildiğini ve gündeliğe nasıl yayıldığını anlatır. “Ev yoğurdu risklidir; fabrika yoğurdu güvenli” söyleminin sadece hijyen değil yönetilebilirlik üretmesi fikrini, medya ve kurumlar üzerinden somutlaştırır. Metnin kışkırtıcı ama sloganız tonuna iyi gelir; çünkü örneklerle ilerler.

— *Governing the Soul (Ruhu Yönetmek)*, — Nikolas Rose, 1989, Routledge, London. Modern iktidarın bireyi “özne” gibi kurup aslında onu ölçü, performans ve sağlık normlarıyla yönetmesini tartışır. Yoğurt metnindeki “tercihin teknik kılınması” ve “risk dilinin bireyi disipline etmesi” çizgisini güçlendirir; ev içi pratiklerin nasıl yönetim alanına çekildiğini gösterir.

— *Time and Social Theory (Zaman ve Toplumsal Kuram)*, — Barbara Adam, 1990, Polity Press, Cambridge. Zamanın toplumsal inşa oluşunu, kurumların zamanı nasıl şekillendirdiğini anlatır. Senin “zaman deneyim değil etikettir” dediğin yerde teorik zemini kalınlaştırır; modernliğin zamanı ölçmekle kalmayıp emretmesine dair argümanı sosyolojiye bağlar.

— *The Time Bind (Zaman Kısıkağı)*, — Arlie Russell Hochschild, 1997, Metropolitan Books, New York. İş zamanı ile ev zamanı arasındaki çatışmayı, duygusal emek ve bakım üzerinden inceler. Yoğurt metnindeki ev içi emek, sevgiyle gerekçelenen ama kilitlenen bakım anlatısına doğrudan temas eder; zamanın nasıl “evin içinden çekilip” kuruma aktarıldığını ve evin tekrar “görev” olarak kurulduğunu gösterir.

FEMİNİST EMEK, BAKIM REJİMİ, GÖRÜNMEZ İŞ (yoğurt, annelik ideolojisi, suçluluk)

— *The Second Shift (İkinci Vardiya)*, — Arlie Russell Hochschild, Anne Machung, 1989, Viking, New York. Ev içi emeğin “sevgi” etiketiyle görünmezleşmesini, kadınların işten sonra ikinci bir mesaiye itilmesini somut örneklerle anlatır. Metnindeki “sevgi emeği gerekçelendirir ama kilitler” fikrini genişletir; yoğurt yapmanın annelik görevine dönüşmesi ve suçluluk üretmesi damarını taşıyacak güçlü bir arka plan verir.

— *Caliban and the Witch (Caliban ve Cadı)*, — Silvia Federici, 2004, Autonomedia, New York. Kadın emeğinin tarihsel olarak nasıl zorunlu, karşılıksız ve “doğal” sayılarak kurulduğunu anlatır. Yoğurdu bir bakım nesnesi olarak yazdığında; bu bakımın politik ekonomisini, beden ve evin nasıl yönetim alanına dönüştürüldüğünü sert ama teorik bir çizgide destekler. Metnindeki kışkırtıcılığa entelektüel dış kazandırır.

— *Revolution at Point Zero (Sıfır Noktasında Devrim)*, — Silvia Federici, 2012, PM Press, Oakland. Ev içi emeğin ücret, hak ve görünürlük tartışmasını açar. “Hak talebine dönüşemeyen kilitli emek” fikrini politik bir dile bağlar; ama senin istediğin gibi slogan değil kavram üretir. Yoğurt yapmanın gündelik etik, ritim ve sorumluluk olarak nasıl ideolojik bir görev alanına çevrildiğini göstermek için iyi bir damar.

— *The Managed Heart (Yönetilen Kalp)*, — Arlie Russell Hochschild, 1983, University of California Press, Berkeley. Duygusal emeğin nasıl yönetildiğini inceler; sevgi, nezaket, şefkat gibi duyguların “iş”e çevrilmesini analiz eder. Yoğurt metninde sevginin emeği gerekçelendirip kitlemesi tam buraya oturur; bakımın “en politik alan” oluşunu duygusal emek üzerinden teorikleştirir.

— *Care Work (Bakım Emeği)*, — Leah F. Vosko (ed.), 2002, University of Toronto Press, Toronto. Bakımı ekonomi, cinsiyet ve sosyal politika ekseninde ele alır. Yoğurdun “şifa, hafiflik, güven” dilinin kadın bedenine yüklenen rollerle nasıl örtüştüğünü anlatırken, bakım rejiminin kurumsal yönünü sağlamlaştırır. Metnin dergiye gidecek sertliğini daha “kanıtlı” kılar; bağırmadan ikna eder.

— *Who Cares? (Kim Bakıyor?)*, — Joan C. Tronto, 1993, Routledge, New York. Bakımı etik ve siyaset olarak kurar; “bakımın apolitik sanılması” yanılığını kırar. Senin metninde bakımın politikliği temel damar; bu kitap o damarı normatif bir etik çerçeveye sokar, ama didaktikleşmeden. “Hayatın devamını sağlayan emek”in iktidar bağımlılığı alanı olduğunu konuşmak için çok uygun.

— *Mothers and Others (Anneler ve Diğerleri)*, — Sarah Blaffer Hrdy, 2009, Harvard University Press, Cambridge, MA. Anelik ideolojisinin “doğal” sanılan yanlarını evrimsel ve toplumsal katmanlarıyla tartışır. “Anne yoğurdu”nun tat değil ahlâk tanımı olmasını yazarken; anneliğin kültürel beklenti yükü, suçlama ve görünmez zorunluluklarını somutlaştırır. Metnindeki suçluluk temasına derinlik verir.

GÖÇ, DIASPORA, YERİNDEN EDİLME, RİTÜELİN ÇÖZÜLMESİ (tutmayan maya, “şimdiki”yle barışma)

— *The Location of Culture (Kültürün Konumu)*, — Homi K. Bhabha, 1994, Routledge, London. “Arada kalmışlık”, melezlik ve üçüncü mekân kavramlarıyla diaspora deneyimini düşünür. Senin metnindeki “eskisi değil; şimdiki” cümlesine teorik bir omurga verir: kök yön verir ama form dikte etmez. Yoğurdun tadının yerle birlikte değişmesini, kimliğin de değişen bağlamla yeniden kurulması olarak okumaya yarar.

— *The Myth of Return (Dönüş Miti)*, — Safran (derleme geleneği içinde), 1991, Routledge, London. Diasporada “geri dönme” fikrinin nasıl mitik bir hafıza örgüsü kurduğunu tartışır. Senin metnindeki tat hafızasının geçmişe çekiştirmesi, ama mutfağın bugünde ısrar etmesi fikrine iyi bir sosyolojik arka plan sağlar. “Tutmayan maya”yı bir bilgi ve uyum arayışı olarak yazdığında; dönüş mitinin kırılmasını da anlatmış olursun.

— *The Uses of Nostalgia (Nostaljinin Kullanımları)*, — Svetlana Boym, 2001, Basic Books, New York. Nostaljiyi “geri”ye kaçış değil, politik ve estetik bir araç olarak inceler. “Eskisi gibi değil” cümlesini basit bir kayıp yakınması değil, yerinden edilme bilgisinin dili olarak kurmana yardım eder. Restoratif nostalji ile düşünsel nostalji ayrımı, metninin sakin ama kışkırtıcı tonunu güçlendirir.

— *Home and Exile (Ev ve Sürgün)*, — Edward W. Said, 2000, Harvard University Press, Cambridge, MA. Sürgün deneyimini bir duygu değil, bir düşünme biçimi olarak ele alır. Yoğurdun tutmaması meselesini “beceri değil yerinden edilmişlik” diye kurduğun çizgide, bu hissin entelektüel karşılığını verir. Mutfak, beden, dil, ritüel; hepsi sürgünde yeniden kurulur. Metnindeki “yeniden kurma” temasını keskinleştirir.

— *The Art of Losing (Kaybetmenin Sanatı)*, — Alice Zeniter, 2017, Flammarion, Paris. Roman ama diaspora hafızası ve kuşaklar arası kırılma üzerine güçlü bir anlatı sunar. Senin metninde ritüelin toplumsal zeminle güçlenmesi, göçte bu zeminin çözülmesi fikrine edebî derinlik kazandırır. Dergi düzeyi deneme için, teoriyi insan hikâyesiyle dengeleyen bir referans olur.

— *The Displaced (Yerinden Edilenler)*, — Viet Thanh Nguyen (ed.), 2018, Abrams Press, New York. Göç ve mültecilik deneyimini çok sesli anlatılarla taşır. “Tutmayan maya”yı yalnız metafor değil, gündeliğin küçük ama öğretici kırılması olarak okurken; farklı yerinden edilme biçimleriyle akrabalık kurmana yardım eder. “Dünya yıkılmaz ama mesaj nettir” dediğin o sakin sertliği çoğaltır.

HAFIZA, GÜNDELİK HAYAT, RİTİM VE SESSİZ DİRENİŞ (yoğurt “sessiz etik”, tekrar, tören)

— *The Practice of Everyday Life (Günelik Hayatın Keşfi)*, — Michel de Certeau, 1980, Gallimard, Paris. Günelik pratiklerin “taktik” olduğunu; büyük iktidar stratejilerinin içinde küçük kaçış ve yeniden kurma alanları açtığını gösterir. Yoğurdu “direnen nadir pratik” diye kurarken tam bu damara yaslanırsın: ölçülse bile emredilemeyen zaman, ev içinin taktiği olur. Metnin sloganız olmadan kışkırtıcı kalmasını sağlar.

— *Rhythmanalysis (Ritimanaliz)*, — Henri Lefebvre, 1992, Éditions Syllepse, Paris. Zamanı ölçüm değil ritim olarak düşünür: beden ritmi, şehir ritmi, iş ritmi, ev ritmi. Yoğurdu makine ritmine direnen pratik olarak anlatıyorsun; burada ritmin nasıl siyasal ve mekânsal bir örgü olduğu açıklar. Metninde saat iktidarı ile evin ritmi arasındaki çatışmayı teorik olarak inceltir.

— *The Social Life of Things (Şeylerin Toplumsal Hayatı)*, — Arjun Appadurai (ed.), 1986, Cambridge University Press, Cambridge. Nesnelerin “şey” değil ilişki düğümü olduğunu savunur. Sen de yoğurdu nesne

değil zaman-hafıza-etik olarak yazıyorsun; bu kitap tam o yöntemin kavramsal karşılığıdır. Yoğurdun dolaşımı, değeri, anlamı ve statüsü; evden fabrikaya, ritüelden etikete geçerken nasıl değişir? Güçlü bir çerçeve.

— *The Gift (Armağan)*, — Marcel Mauss, 1925, Presses Universitaires de France, Paris. Karşılıklık, borç, yükümlülük, onur ve toplumsal bağ üzerine klasik. "Sevgi karşılıksız olmalıdır, karşılık isteyen sevgi ayıplanır" dediğin bakım kilidiyle doğrudan konuşur. Yoğurdu "çocuklar için" diye gerekelendiren cümlelerin nasıl bir borç rejimi kurduğunu, görünmez sözleşmeye çevirdiğini anlatırken güçlü bir temel sağlar.

— *Purity and Danger (Saflik ve Tehlike)*, — Mary Douglas, 1966, Routledge, London. Hijyen, saflık, kirlilik ve sınır kavramlarının kültürel düzen kurma biçimi olduğunu gösterir. Metnindeki "güvenlik hijyen değil öngörülebilirliktir" fikriyle beraber okununca çok keskinleşir: "ev yoğurdu riskli" söylemi sadece mikrop değil düzen siyasetidir. Sınırları kim çiziyor, kim 'temiz' sayılıyor?

— *Ways of Seeing (Görme Biçimleri)*, — John Berger, 1972, Penguin, London. Görsellik üzerinden iktidarın nasıl doğal görüldüğünü anlatır. Yoğurt metninde etiket, raf, reklam, "probiyotik" dili; bunların hepsi bir görsel-pazarlama rejimi kuruyor. Bu kitap, "güvenli olanın" nasıl gösterildiğini, gözün nasıl ikna edildiğini anlamaya yardım eder; metnini sadece tat değil imge siyaseti üzerinden de sertleştirir.

ENDÜSTRİ, STANDARDİZASYON, TÜKETİM KÜLTÜRÜ, GÖSTERİ (etiketin iktidarı)

— *The Society of the Spectacle (Gösteri Toplumu)*, — Guy Debord, 1967, Buchet-Chastel, Paris. Etiketin "zaman"ı deneyimden çalmasına dair argümanını bir görsel-ideolojik rejime bağlar. Yoğurt, probiyotik vaatler, raf ömrü ve "sağlık" imgesiyle bir gösteri nesnesine dönüşürken; Debord, bu dönüşümün toplumsal hakikati nasıl perdelediğini anlatır. Sen slogan istemiyorsun; Debord'u dozunda kullanınca slogan değil bıçak olur.

— *No Logo (Logo Yok)*, — Naomi Klein, 1999, Knopf Canada, Toronto. Markanın, ürünün önüne geçtiği dünyayı inceler. "Anne yoğurdu"nun ahlâk tanımı oluşu ile "marka yoğurdu"nun güvenlik tanımı oluşu arasındaki ideolojik geçişi göstermek için iyi bir referans. Metnindeki "güvenlik = öngörülebilirlik" fikrini piyasa diline bağlar; reklâmın nasıl bir etik dili kurduğunu somutlar.

— *The McDonaldization of Society (Toplumun McDonaldlaşması)*, — George Ritzer, 1993, Pine Forge Press, Thousand Oaks. Verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim mantığını toplumsal bir model olarak açıklar. Yoğurt metnindeki standardizasyon zinciriyle birebir örtüşür: belirsizlik azalır, planlama kolaylaşır, kâr artar. Ev içi farkın "kusur" diye damgalanması tam bu aklın pedagojisidir.

— *The System of Objects (Nesneler Sistemi)*, — Jean Baudrillard, 1968, Gallimard, Paris. Nesnenin kullanım değil gösterge değerine dönüşmesini anlatır. Yoğurdu nesne olmaktan çıkarıp zaman-hafıza-etik yaptığında; Baudrillard tersinden okuma sağlar: endüstri onu tekrar nesneye, hatta imgeye indirger. Etiket zamanı "hüküm"e çevirdiğinde aslında gösterge düzeni kurulur; metnin teorik omurgasını keskinleştirir.

— *Consumer Culture and Modernity (Tüketim Kültürü ve Modernite)*, — Don Slater, 1997, Polity Press, Cambridge. Modern tüketimin bir "seçim özgürlüğü" masalı üzerinden nasıl kurulduğunu inceler. Yoğurt gibi gündelik bir gıdanın bile etik, sağlık ve kimlik paketine sarılıp tüketim nesnesine dönüşmesini soğukkanlı biçimde açıklar. Metnindeki sakin tonla iyi uyum sağlar; kışkırtıyı veriyle taşır.

Türkiye bağlamı, yerel hafıza, mutfak ve modernleşme (yoğurdun coğrafyası, evin siyaseti)

— *Beş Şehir (Five Cities)*, — Ahmet Hamdi Tanpınar, 1946, Dergâh Yayınları, İstanbul. Şehir, zaman ve hafızayı gündelik ayrıntılar üzerinden kurar; yoğurdu "zaman disiplini"ne karşı bir hafıza ritmi olarak yazdığında Tanpınar'ın zaman duyusu Türkiye bağlamını derinleştirir. Modernliğin "damgalama

pedagojisi"ne karşı, yerel zamanın kırılğan ama ısrarcı sürekliliğini anlatmak için edebî bir omurga sunar. — *Türkiye'de Çağdaşlaşma (Modernization in Turkey)*, — Niyazi Berkes, 1978, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. Modernleşmenin gündelik hayata sızma biçimlerini; kurumlar, değerler ve alışkanlıklar üzerinden tartışır. Yoğurdu evden fabrikaya taşıyan standardizasyon mantığını Türkiye'nin modernleşme serüveniyle birlikte okumak için güçlü bir çerçeve sağlar. "Geri" damgasının nasıl üretildiğini, niçin pedagojik bir şiddet olduğunu göstermek için iyi bir referans.

— *İslam, Modernlik ve Türkiye (Islam, Modernity and Turkey)*, — Şerif Mardin, 1991, İletişim Yayınları, İstanbul. Modernliğin kültürel kodlarla nasıl pazarlık yaptığını anlatır. "Ev yoğurdu daha sağlıklı" gibi masum görünen cümlelerin görev ve suçluluk üretmesi, gelenek-modernlik çatışmasının ev içi tezahürüdür. Mardin, bu tür kültürel kodların toplumsal kontrol biçimlerine nasıl dönüştüğünü anlamada yardımcı olur; metnine yerel sosyolojik ağırlık katar.

— *Türk Modernleşmesi (Turkish Modernization)*, — Nilüfer Göle, 1998, Metis Yayınları, İstanbul. Modernleşmenin beden, gündelik hayat ve semboller üzerinden nasıl kurulduğunu inceler. Yoğurdun beden rejimiyle ilişkisini, "hafiflik, şifa, güven" gibi niteliklerin kadın bedenine yüklenen rollerle örtüşmesini Türkiye bağlamında düşünmek için iyi bir kaynak. Metninin "yalın ama ritmik" tonunu bozmaz; kavramları netleştirir.

— *Gurbeti Vatan Edenler (Making Home in Exile)*, — Kemal Karpat, 2002, Timaş Yayınları, İstanbul. Göç, yer değiştirme ve kimliğin yeniden kurulması üzerine Türkiye merkezli bir perspektif sağlar. Diaspora bölümündeki "yer değiştiyse yöntem de değişmelidir; kök yön verir ama formu dikte etmez" fikrini Türkiye göç tarihine bağlamayı kolaylaştırır; yoğurdu bir "tutmayan maya" metaforu olarak kullanırken yerel tarih damarı ekler.

— *Türkü (Folk Song)*, — Cemal Süreya (derleme çizgisi içinde) / çeşitli, 20. yy, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. Bu, doğrudan yoğurt değil; ritim ve kolektif hafıza meselesi. Senin metnin "sessiz direniş"i gündelik ritimlerle kuruyor; türkü kültürü, tekrarın ve hafızanın taşıyıcısı olarak arka planda nefes olur. Yoğurdu da böyle bir ritim taşıyıcısı gibi yazmak istediğinde, Türkiye'nin kolektif hafıza işleyişi için kuvvetli bir eşlik sağlar.

YOĞURT-METNİNİN DOĞRUDAN KAVRAMSAL OMURGASINA "YAKIN AKRABA" KİTAPLAR (dil, etik, eşik, itaat)

— *The Righteous Mind (Haklı Zihin)*, — Jonathan Haidt, 2012, Pantheon, New York. Ahlâkî yargıların çoğu kez "rasyonel seçim" değil sezgisel düzenleme olduğunu anlatır. "Ev yoğurdu yapmadığında eksik hissetmek" gibi suçluluk mekanizmalarını bireysel sanma yanılığını kırar; kolektif üretilen duygunun bireysel yaşanmasını çözümleneye yardım eder. Metninde psikoloji sosyolojiyle iyi birleşir.

— *The Presentation of Self in Everyday Life (Gündelik Hayatta Benliğin Sunumu)*, — Erving Goffman, 1959, Anchor Books, New York. Ev içi rollerin, annelik ve "iyi bakım" performansının sahne kurallarını çözmek için klasik. "Anne yoğurdu"nun bir ahlâk tanımı oluşu, Goffman'la birlikte rol ve yüz kurtarma rejimi olarak okunabilir. Böylece yoğurt, sadece tat değil, sosyal normun dramatik eşyası olur; metnin ince kışkırtısı büyür.

— *Frames of War (Savaşın Çerçevesi)*, — Judith Butler, 2009, Verso, London. Kimin acısının görüldüğü, kimin risk sayıldığı, kimin "güvenlik" gerekçesiyle disipline edildiği üzerine güçlü çerçeve sunar. "Risk dili biyopolitiktir" dediğin yerde, riskin sadece sağlık değil değer biçme rejimi olduğunu açar. Yoğurt özelinden "yaşamın yönetimi" düzlemine geçiş için sert ama rafine bir köprü.

— *Seeing Like a State (Devlet Gibi Görmek)*, — James C. Scott, 1998, Yale University Press, New Haven. Devlet ve kurumların karmaşık yerel pratikleri "okunabilir" kılmak için nasıl sadeleştirdiğini anlatır. Ev yoğurdunun her seferinde farklı oluşu, endüstriyel akıl için "kusur"; Scott bu kusurun aslında

yerel zekâ olduğunu gösteren en iyi teorisyenlerden. Standardizasyonun siyasî mantığını yoğurt üzerinden anlatmak için çok güçlü.

— *The Logic of Practice (Pratiğin Mantığı)*, — Pierre Bourdieu, 1980, Les Éditions de Minuit, Paris. Pratiklerin “bilinçli kural listesi” değil bedene yazılmış alışkanlıklar olduğunu açıklar. Yoğurt ritüeli, susuş, eşlik, kuşaklar arası düzeltme; bunlar tam da habitus alanı. Diasporada ritüelin zemini çözülünce neden sadece “aynı adımları atmanın” yetmediğini kavramsallaştırır.

TAMAMLAYICI EDEBİYAT VE DENEME DAMARLARI (dil ritmi, sakin sertlik, gündelikten felsefe)

— *Mythologies (Mitolojiler)*, — Roland Barthes, 1957, Éditions du Seuil, Paris. Gündelik nesnelerin nasıl ideoloji taşıdığını kısa ama keskin metinlerle gösterir. Yoğurdu nesne olmaktan çıkarıp etik ve zaman olarak kurarken Barthes sana biçim örneği verir: sakin, zekî, kışkırtıcı; ama slogan değil. “Ev yoğurdu” ile “fabrika yoğurdu” anlatısında, mit üretiminin nasıl çalıştığını göstermek için ideal.

— *A Room of One's Own (Kendine Ait Bir Oda)*, — Virginia Woolf, 1929, Hogarth Press, London. Kadın emeği, mekân ve üretim ilişkisini; sessiz ama sert bir dille kurar. “Mutfak bugünde ısrar eder” dediğin yerde, mutfağın bir mekân olarak iktidar ve özgürlük gerilimini taşırsın; Woolf’un mekân-özne bağlantısı bu çizgiyi derinleştirir. Bakımın görünmezliği ve hak talebine dönüşmemesi için iyi bir edebî zemin.

— *The Order of Things (Şeylerin Düzeni)*, — Michel Foucault, 1966, Gallimard, Paris. Düzenin nasıl kurulduğunu, sınıflandırmanın nasıl iktidar ürettiğini tartışır. “Standart” dediğin şey bir sınıflandırma projesidir: kusur, risk, güvenli, geleneksel, modern. Yoğurdu bu sınıflandırmanın dışına kaçan bir pratik olarak yazdığında; bu kitap, sınıflandırmanın epistemik şiddetini görünür kılar; metnin teorik katını kalınlaştırır.